

Derleme

SOSYAL HİZMET ETİĞİNDE RADİKAL YANSIMALAR

Radical Reflections on Social Work Ethics

Burcu HATİBOĞLU*

*Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
burcuhatiboglu@gmail.com

ÖZET

Bu makalenin amacı, sosyal hizmet etiğinde etkili olan Kantçı, Faydacı ve Ortak Ahlakçı yaklaşımları radikal, eleştirel ve baskı-karşıtı anlayış çerçevesinde yeniden değerlendirmektir. Bu nedenle radikal, eleştirel ve baskı-karşıtı yaklaşımların, sosyal hizmet etik değerlendirme sürecinde vurguladığı boyutlar ve geleneksel etik anlayışa getirdiği eleştiriler ele alınmıştır. Böyle bir ele alışın sosyal hizmet uygulamalarında “etik” ya da “etik dışı” kabullerin farklı değerlerle şekillenebileceğini göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce ise sosyal hizmet uygulamasında karşılaşılan etik ikilemler üzerine odaklanan geleneksel etik anlayışın, artık radikal, eleştirel

ve dönüşümsel geleneğe yakın yeni etik yaklaşımlara kaydığı söylemine dayanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Sosyal hizmet etiği, ilke temelli etik yaklaşımlar, radikal sosyal hizmet.*

ABSTRACT

The aim of this article is to reevaluate Kantian, Utilitarian and Common Morality ethical approaches which are influential in social work within the framework of radical, critical and anti-oppressive understandings. Because of this, radical, critical and anti-oppressive approaches are discussed with their impacts emphasized in social work ethical evaluation process and their critics to traditional ethical understanding. It is thought that this kind of framework is crucial to understand how “ethical” or “non-ethical” can be shaped with different values in social work practice. This idea is based on the discourse that conception of traditional ethics which focuses on ethical dilemmas encountered within social work practice has slipped to new ethical approaches familiar with radical, critical and reflexive traditions at present.

Key Words: *Ethics of social work, principal based ethical approaches, radical social work*

GİRİŞ

Sosyal hizmet etiği alanındaki çalışmalar, tıbbi ve hemşirelik etiği ile karşılaştırıldığında hala küçük çaplıdır, ancak gelişmektedir. Bu gelişmede sosyal hizmet eğitim programlarının süresinin uzaması, uygulamalı etiğin ortaya çıkışı ve küresel düzeyde ortaya çıkan çevresel, tıbbi, bilimsel ve sosyo-politik konular (mevsim değişimleri, genetik teknolojisindeki gelişmeler, küresel terörizm vb. gibi) etkili olmuştur. Küresel

çapta yaşanan bu gelişmeler zaman zaman süregelen etik sorunlara neden olmuş; insani sorumluluklar, insan ve hayvan yaşamının değeri, yetersiz kaynak dağılımı ve çeşitliliğin anlaşılmasında sosyal adalet gibi konulara ilişkin merakı arttırmıştır. Ayrıca son yıllarda ekonomik yapı ve refah modellerindeki dönüşüm, postmodernizmin belirsizlik ortamı ve felsefi alanda gerçekleşen evrensel bir “iyi” ya da “kötü”nün olmayacağını söyleyen “etiğin sonu” tartışmaları (Ife, 2008), sosyal hizmetin de değişim içerisinde olduğuna ilişkin düşünceleri ve yeni etik yaklaşımlara olan ihtiyacı gündeme getirmiştir. Bu açıdan Dominelli (2002), Thompson (1993) ve Banks (2001) gibi düşünürler, sosyal hizmet uygulamasında karşılaşılan etik ikilemler üzerine odaklanan geleneksel etik anlayışın, son yıllarda radikal, eleştirel ve dönüşümsel geleneğe yakın yeni etik yaklaşımlara kaydığını belirtmektedir.

Beauchamp ve Childres (1994: 100) etik değerlendirme sürecinin, tekil ahlaki algılara ya da amaçlara değil, insanların çoğunluğu tarafından paylaşılan ortak ahlaki ilkelere dayandığını savunmaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmet, birey ve toplumsal sorunların çözümüne yardımcı olmayı ve gelişimi sağlamayı amaçlayan bir meslek olarak, gerçekleştirdiği uygulamalar için bazı temel ilkelere dayanmaktadır. Etik alanında ilkeleri temel alan birçok yaklaşım bulunmasına karşın, Banks (2001) sosyal hizmet etiğini etkileyen üç ilke temelli yaklaşım olduğunu söylemektedir. Banks (2001: 23-42) bu yaklaşımları 1) kant etiği, 2) faydacı etik ve 3) kantçı-faydacı etiği birleştiren ortak ahlak (common morality) yaklaşımı olarak ele almıştır.

Bu çalışmada da, literatürde betimleyici¹ ve kuralcı² olarak sınıflandırılan etik teorilerden, daha çok kuralcı etik teoriler içerisinde yer aldığı düşünülen Banks (2001)'in sınıflandırması³ temel alınmıştır. Her bir alt başlıkta ele alınan ilke temelli yaklaşımlar ise, son yıllarda güçlenmeye başlayan baskı-karşıtlığını ve insan haklarını temel alan radikal ve eleştirel yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda radikal, eleştirel, baskı-karşıtı yaklaşımların sosyal hizmet etiğine getirdiği açılımların, genel olarak sosyal hizmet uygulamaları için önemli olduğu düşünülmektedir.

Sosyal Hizmette Kant Etiği ve Radikal Eleştiri

İyinin doğru olanla aynı olmadığı düşüncesine dayanan Kant etiği, temelini 19. yy.'da Kant (1724-1804) tarafından

- 1 Betimleyici etik teoriler, “iyi” ve “kötü” kavramlarının tanımlanması ve nasıl kullanılacağı ile ilgilidir ve bazı durumlarda karşılaşılan etik ikilemlerle ilgili olarak yol gösterici değildir. Ancak özellikle bilişsel ve ahlaki gelişim teorileri ve ahlak, metafor ve imgeleme kuramları günümüz etik algılayışını anlamlandırabilmede ve radikal sosyal hizmet etiğinin şekillenmesinde önemli ip uçları sunmaktadır (Garret, 2008).
- 2 Kuralcı (normatif) etik, ulaşılmak istenen sonuca odaklanarak, bu sonuca ulaşmak için insanların uyması gereken kuralları sağlayan etik sistemlerle ilgilenir ve temel olarak insanların nasıl davranması gerektiğini sorar (Garret, 2008).
- 3 Bazı yazarlar kuralcı (normatif) etik içerisindeki yaklaşımları davranış odaklı ve karakter odaklı olmak üzere ikiye ayırarak ele almıştır (Hursthouse, 1991). Banks (2001) ise sosyal hizmet etiğini tartışırken, sosyal hizmette etkili olan kuralcı etik yaklaşımları ilke temelli, karakter temelli ve ilişki temelli yaklaşımlar olarak ele almıştır.

atılan deontolojik kuramdan alır. Kant (1724-1804) kuramını iki temel değer üzerinden geliştirmiştir. Bunlar; 1) akılcı davranış ve 2) doğruluk'tur. Bu iki temel değer üzerinden ise, davranışı belirleyen dđrt temel oğe tanımlamıştır. Bđylece algı, tutku (eğilim), istek ve akıl, Kant etiğinin dđrt temel kavramı olarak ele alınmaktadır (Garret, 2008). İstek, nasıl davranılacağına ilişkin verilen özđür kararları ifade etmektedir. Tutku ya da eğilimler, doğrudan bedensel deneyimlere dayanmakta ve istek üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu nedenle tutku ya da eğilimlerin kontrol edilmesi güçtür. Akıl ise, nasıl davranılacağına ilişkin yol gösterici ilkeleri hesaplayarak, formüle ederek ve istek üzerinde baskı yaparak doğrudan davranışı belirleyebilmektedir. Bu durumda akıl ve eğilimler arasında kalan istekler, zıt yönlü baskı altındadır ve bazı durumlarda akıl tarafından değil tutkular tarafından da yönlendirilir. Bu bağlamda Kant (1724-1804)'a göre, iyi davranış doğru olan yani akıl tarafından baskılanmış ve tutkuyu geri plana iten davranıştır. Kısacası doğru davranışın ortaya çıkmabilmesi için doğru yani akıl tarafından güdülenmesi gerekmektedir (Garret, 2008). Kant (1724-1804)'a göre kurallar sistemi, aklın doğru davranışı bulabilmesi için gereklidir. Lock'un doğal haklar düşüncesinden esinlenen Kant (1724-1804), her insanın doğuştan özđür ve akıllı olduğuna inançla, evrensel olarak kabul edilebilir (mutlak akılcı) kural ya da ilkeler üzerinde anlaşılabilceğini vurgulamaktadır. Bu kurallar sisteminin ise, "*insana sayđı ilkesi*"ne dayanması gerektiği belirtilmiştir (Kort, 2008). Ayrıca Kant etiği, "iyi" kavramının ve teolojik ön kabullerin ötesinde, "*insanın sayđınlıđı ve eşitliği*"ni temel alan evrensel kuralların önemini de

öncelemektedir (O'Neil, 2007: Akt: Coughlin, 2008: 7-11).

Kant etiğinin sosyal hizmet etiğine etkisi, tam da *insana sayđı ve özerklik ilkesinin*, sosyal hizmet uzmanı ile hizmet alan kişi arasındaki ilişkinin ve sosyal hizmet sürecinin temelinde yer alması olmuştur. Kant (1724-1804)'ın etik karar sürecinde "tutarlılığa" ve "evrenselliğe" yaptığı vurguya uygun olarak Healy (2001: 151-153), *insanın sayđınlıđı ve onurunu* uluslararası sosyal hizmetin hayati temeli olarak sunmaktadır. Ayrıca Kant etiğinde sayđının *aktif empati* olarak ele alınması, sosyal hizmet etiğini etkileyen bir diğer noktadır. Banks (2001: 26-27)'a göre Kant (1724-1804)'ın "*insana sayđı ilkesi*"ne dayanan ve sosyal hizmet etiğinde en çok kabul gören etik ilkeler, Biestek (1961) tarafından şu şekilde sınıflandırılmıştır;

- Bireyselleştirme
- Duyguların anlamlı dışa vurumu
- Kontrollü duygusal katılım
- Kabul etme
- Yargılayıcı olmayan tutum
- Kendi kaderini tayin
- Gizlilik.

Bununla beraber insanın sayđınlıđı ve onurunu uluslar arası sosyal hizmetin temeli olarak ele alan Healy (2001: 153-155), Biestek (1961)'in sosyal hizmetin mikro düzey uygulama süreci açısından temel olarak ele aldığı bu ilkelerin, sosyal hizmet uygulamasının dayandığı değerler bağlamına oturtulmadığı sürece bir anlam ifade etmediğini belirtmektedir. Özellikle sosyal hizmette mikro düzey uygulama açısından önemli olan bu ilkelerin, kültürel olarak göreceli olabildiği ya da farklı toplum

ve ekonomik değerlerle şekillenebildiği bilinmektedir. Healy (2001: 153) bu noktada *evrensellik* ve *kültürel göreceliliğin* sosyal hizmet değer ve ilkelerinde çatışmalara neden olabildiğini belirtmiştir. Değer sistemleri arasındaki olası çatışmalar, insan hakları olarak çocuk, kadın, engelli, gay ve lezbiyenler ya da azınlık grup hakları ile toplum içinde bu grupların nasıl görüldüğü ve hangi "ailevi" değerleri önemseydiği arasında çıkabilmektedir. Çünkü sözü edilen etik ilkeler, soyut kavramlardır ve toplumlar tarafından kabul ve reddedilen bir dizi değeri temel alırlar. Ayrıca sosyal hizmetin hem bireysel hem de toplumsal refahı hedeflemesi, toplumlar ve ekonomilerin kabul ettiği değerler üzerinden verilen etik kararların çatışmasına neden olabilmektedir. Bu açıdan Kant (1724-1804)'a göre etik ilkelerin, evrensel ve katı olduğuna ilişkin değerlendirmesi üzerine kurulan bir kurallar sistemi olarak algılanması çokça eleştirilmiştir (Healy, 2001; Dominelli, 2002; Banks, 2001; Thompson, 2005; Ife, 2008).

Örneğin, sosyal hizmet uzmanı bir cinsel suçluyla çalışırken insan olarak bireyin saygınlığı ile bireyin hoş göremeyeceği davranışı ya da bireye karşı hissettiği olumsuz duygular arasında bir ayırım yapmak durumunda kalır. Kant etiğine göre, bu ayırım süreci ne kadar zor olursa olsun, sosyal hizmet uzmanı *insanın saygınlığı ilkesine* uymalıdır. Ancak bu durum her zaman net olmayabilir ve bazı koşullarda hangi ilkenin daha ön planda olduğuna karar vermek zordur. Çünkü karar verme sürecini sadece bireysel duygu ve kararlar değil, sosyal hizmet ve toplum sisteminin kabul ettiği değerler ve bu değerlerle yapılacak mücadelenin yarattığı baskı da

etkileyecektir. Bununla beraber cinsel suç işlemiş bireyin *gizlilik ilkesi* gereğince bilgilerinin deşifre edilip edilemeyeceği konusu, toplumsal refah söz konusu olduğunda önemli bir etik ikilem yaratmaktadır. Çünkü bilgilerin deşifre edilmesi durumunda, cinsel suç işlemiş bireyin "*iyilik hali-refahı*" yok sayılmış olacaktır. Benzer etik ikilemler, toplumsal kuralların hukuk kuralları olarak ortaya çıktığı durumlarda da yaşanabilmektedir. Örneğin ölüm hücresinde olan kişilerle gerçekleştirdiği uygulamalarda sosyal hizmet uzmanı, etik ilkeler gereği *insan olarak bireye ve yaşamın kutsallığına saygı* duyması gerekirken bu ilkeye dayanarak uygulamasını gerçekleştiremeyebilmektedir. Böyle bir durumda sosyal hizmet uzmanının, söz konusu kişinin *yaşam hakkı*nın -geçerliliği tartışma konusu olabilen- devlet destekli şiddet ile ortadan kaldırılmasına göz yumması söz konusu olabilmektedir (Dominelli, 2002: 66-69). Sonuç olarak Banks (2001: 24-30) Kant etiğinin bu gibi koşullarda yetersiz kaldığını ve evrensel bir etik söylemin imkansızlığını vurgulamaktadır.

İrkçılık (Ahmad, 1990; Dominelli, 1988), cinsiyetçilik (Dominelli ve McLeod, 1989; Hanmer ve Statham, 1988), engelli ayrımcılığı (Oliver, 1990; Morris, 1991) ve baskı karşıtı (Dominelli, 1988) literatürün de gösterdiği gibi, eşitsiz güç ilişkileri sosyal hizmet değerlerinin özgürleştirici yönünün ötesine geçmekte ve uygulama yoluyla baskı yaratmaktadır (Akt: Dominelli, 2002: 68). Kısacası sosyal hizmet etik ilkelerinin Kantçı bir bakış açısıyla, tek bir ideal modelin olduğu düşüncesi üzerinden şekillenmesi, farklı sesleri marjinalize etme tehlikesi taşımaktadır. Nitekim Kant, kölelerin ve

kadınların yurttaş olarak değerlendirilmediği bir dönemde (Eski Yunan) yaşamıştır. Bu nedenle Kant etiğinin ırk, cinsiyet, yaş ya da özürüllük konularında yetersiz kaldığı tartışılmaktadır. Bu konuda özellikle feministler Kant'ı cinsiyet yanlısı ya da cinsiyet körü olduğu için çokça eleştirmiştir (Dominelli, 2002: 64). Çünkü tek kaynak genellikle onu hazırlayan bir grubun değerlerini yansıtacaktır. Bu noktaya vurgu yapan radikaller (Ife, 2008; Thompson, 2005; Dominelli, 2002), özellikle modernist geleneğe bağlı olan Kantçı etik kodların, sosyal hizmet uzmanını kontrol etmek amacıyla kullanılabilirliğini ve gerçekleştirilen uygulamaların da baskın ideoloji ve değerleri yeniden yapılandırabileceğini vurgulamaktadır. Bu anlamda sosyal hizmet uygulamasının doğası itibarıyla politik bir faaliyet olduğuna ve bunun kabul edilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Örneğin Dominelli (2002: 62-65), NASW tarafından kabul edilen,

- Hizmet (ihtiyaç içindeki insanlara yardım)
- Sosyal adalet
- İnsan ilişkilerinin önemi
- Bütünlük ve
- Yetkinlik gibi temel değerleri izleyen etik kodların hala nasıl uygulanacağı konusunda sorun yaşadığını söylemektedir. Çünkü birey üzerine çok fazla odaklanan NASW etik değer ve ilkeleri, sosyal hizmet uzmanının sosyal yapı içindeki konumunu görmezden gelmiştir. Ayrıca Foucault (1991) kullanılan söylemin baskın güç ilişkilerini tanımladığına; etik kodların güçlü ve güçsüz arasındaki ilişki biçimini koruduğuna dikkat çekmektedir. Bu

açıdan Foucault (1991) etik kodların, kim tarafından ve nasıl uygulandığının dikkate alınması gerektiğini ve ancak bu şekilde güç ilişkilerinin daha eşitlikçi olarak yeniden yapılanmasının sağlanabileceğini vurgulamaktadır (Akt: Ife, 2008: 51-56). Dominelli (2002: 63) de sosyal hizmet uzmanının yasal bir statüde hizmet sunması nedeniyle, yardım ilişkisinin sorunlu başlayabileceğini belirtmiştir.

Sonuç olarak Kant etiğine dayanan ve günümüz sosyal hizmet etiğinde hala baskın konumunu sürdüren Biestek (1961)'in etik ilkeleri, batı odaklı olması, modernist yapısı, katı olması ve farklılıkları dikkate almaması, bireye aşırı vurgusu ve sosyal bağlamı göz ardı etmesi nedeniyle radikaller tarafından eleştirilmiştir. Aynı zamanda Kant etiğinin sosyal adalet ve sorumlulukları yeterince dikkate almaması ve evrenselliğe yaptığı aşırı vurgu, bir sonraki alt başlıkta incelenen faydacı etik çalışmalarının çıkış noktası olmuştur.

Sosyal Hizmette Kant etiğinden Faydacı Etiğe Geçiş ve Radikal Eleştiri

Teleolojik etik teoriler arasında yer alan faydacılık, sonuca bakarak değerlendirme yapar ve iyi olanın nasıl gerçekleştirilebileceğini sorgular (Hursthouse, 1991). Klasik faydacılığın kurucusu olan *Jeremy Bentham* (1748-1832) tek mutluluğun zevk almak ve acı duymamak olduğunu; "İyi" olanın da mutluluğa giden doğru yolda bulunduğunu vurgulamıştır. Bu açıdan birey ve bireyin mutluluğunu ön plana alan Bentham, çoğunluğun faydasını bireysel faydanın gerisinde bir değer olarak ele almaktadır. Bentham'ın faydacılık anlayışının

en çok eleştirilen noktası olan bu anlayış, faydanın kim için olduğu ya da bireysel ve toplumsal faydadan hangisinin daha önemli olduğunun tercihlerle ve toplumsal değerlere bağlı olarak değişebilmesi nedeniyle çokça eleştirilmiştir. Bentham'ın faydacılık anlayışını geliştirmeyi amaçlayan J. S. Mill (1861, 1910), bu nedenle, hedef olarak mutluluğun değil, tercih ve ilginin çağdaş faydacılığın odağında yer alması gerektiğini belirtmektedir (Hugman, 2005: 6-16). Bununla beraber Rawls (1971) ve Hayek (1994) gibi klasik faydacılıkla çağdaş faydacılığın çok farklı olmadığını söyleyen düşünürler, klasik faydacıların mutluluğu zaten "herkesin istediği bir şey" olarak tanımladıklarını vurgulamışlardır. Buna göre doğru olan zaten herkes için mutluluk getiren bir eylem olacaktır. Sonuçta klasik ya da çağdaş faydacılık, herkesi ilgilendiren uzun süreli çıkarların yaratılması için ahlaki standartların geliştirilmesi gerektiğini ve özünde iyi olanın genel olarak mutluluk ve memnuniyet getirdiğini savunmakta ancak hazcı bir hesaplamadan bahsetmektedir (Akt. Öztürk; 2007: 97-126). Böylece faydacı yaklaşım hem bireysel hem de toplumsal refahı ilgilendiren konularda ön plana çıkmaya; eşitlik ve adalet tartışmalarında yer almaya başlamıştır.

Politik tercihlerin değerlendirilmesinde ve herkesin iyiliği için geliştirilebilecek seçeneklerin oluşturulmasında yarar ve zararı, insan eşitliğini ve verimliliği dikkate alan faydacı yaklaşım, son yıllarda ahlak felsefesinin de merkezinde yer almıştır (Doytcheva 2009: 45). Fayda-maliyet hesaplamalarını içeren ekonomik tekniklere vurgu yapması da, uygulanabilirlik açısından faydacı yaklaşımı daha gerçekçi göstermiştir

(Garret, 2008). Bu bağlamda faydacılık, etik karar verme sürecinde kullanılan genel bir yaklaşım olması ve sadece bireyin değil toplumun refahıyla da ilgileniyor olması nedeniyle sosyal hizmeti etkilemiştir. Böylece sosyal hizmet etiğinde faydacı yaklaşımın yükselişle beraber iki konu önem kazanmıştır (Banks, 2001: 30-33):

1. Fayda (en fazla iyiyi sağlamak) ve
2. Adalet (maddi kaynakların olabildiğince geniş ve adilce dağıtılması).

Özellikle Kant etiğinin farklı bireylerin hak ve isteklerinin çatıştığı noktalarda yetersiz kalması, faydacılığın sosyal hizmet etiğine katkısı olarak değerlendirilebilecek "*adalet düşüncesi*"nin önemini arttırmıştır. Böylece sosyal hizmet etiğine uygun olarak *doğru davranış*, Kantçı etikte olduğu gibi genel geçer kurallara göre değil, bu davranıştan etkilenecek tüm paydaşların sonuçta elde edeceği fayda üzerinden değerlendirilecek bir davranış olarak ele alınmaya başlanmıştır (Banks, 2001: 31- 32). Bu açıdan faydacı yaklaşımın sosyal hizmet etiğine katkısı, etik değerlendirme sürecinde Kant'ın bahsettiği gibi katı kuralların değil de daha esnek, çok boyutlu ve farklı faydaların dikkate alınması gerektiğine yapılan vurgu olmuştur. Dominelli (2002), Banks (2008), Hugman (2005) gibi düşünürlere göre faydacı etik, sosyal hizmetin hem birey hem de toplum refahı konusundaki sorumluluğunu tartışmaya açmış ve farklı etik algılarıyla olabileceği düşüncesini doğrulmuştur. Örneğin aklıktan çocuğu ölecek birinin ekme çalmasını ne kadar yanlış olduğunu tartışmaya açması açısından faydacı yaklaşım, Kant etiğinin kuralcılığına karşı çıkmaktadır. Ancak

faydacılığı (en fazla iyilik) iletmek ve adalet (iyiliğin mümkün olduğunca adilce ve genişçe dağılımı), sosyal hizmet uygulamaları göz önüne alındığında birbiriyle çatışabilecek konular da olabilmektedir (Banks, 2001: 31). Bu bağlamda faydacı etiğin sosyal hizmet alanındaki uygulamaları birçok noktalarda eleştirilmiştir. Garret (2008)'in faydacı etiğin eksik kaldığı ve eleştirildiği noktalar olarak ele aldığı beş boyut, sosyal hizmet alanında gelişen radikal eleştirilerle benzeşmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet alanındaki uygulamalar açısından faydacı etiğin yetersiz kaldığı ya da en çok eleştirildiği noktalar Garret (2008)'in sınıflamasından yola çıkarak beş başlık altında şu şekilde özetlenebilir:

1. Acı ve memnuniyetin öznelliği ve etik egoizm tehlikesi: Öncelikle acı ve memnuniyet ölçülebilir değildir. Çünkü her birey memnuniyet ve acısını farklı sosyal koşullar içerisinde farklı anlamlandırabilecektir. Örneğin gay ve lezbiyenleri sevmeyen birisi, kendisinin de yararlanabileceği bazı hizmetlere sırf gay ve lezbiyenler daha fazla fayda sağlayacak diye karşı çıkıyor olabilir (Garret, 2008). Faydacı etik bu konuda empatinin ve insana saygı ilkesinin temele alınması ile bu öznelliğin bir sorun olmaktan çıkarılabileceğini ileri sürmüş olsa da, hala bireylerin özgürce hareket eden varlıklar olduğu düşüncesi tartışmalıdır. Ayrıca empati bireylerin acı ve memnuniyetlerini karşılaştırma olanağı sunabilen bir durum yaratmaktadır (Banks, 2001: 32). Çünkü sosyal hizmet uzmanı, hizmet alanlar, diğer meslektaşlar, işverenler, karar vericiler ve toplum gibi bir

dizi paydaşa karşı sorumludur. Herhangi bir paydaşın etik değerleri ile sosyal hizmet değerlerinin aynı olmaması, kaynak dağılımında ve etik karar verme sürecinde verilecek kararı etkileyebilmektedir. Örneğin Nazi Almanya'sında gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarının Yahudilerin yaşam hakkına saygı duymaları noktasında nasıl bir baskıya uğrayabildikleri dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda Garret (2008)'e göre iyyinin başkalarına yarar sağlayan olduğu düşüncesi, iyi olanın bir grup insana faydalı olan üzerinden değerlendirilebilme riski olan etik egoizme düşülebilecektir. Bu konuda verilen en çarpıcı örnek çoğu insanın ölümüne neden olmasına rağmen yapılan deneylerin, sonuçta ölümcül bir hastalığa çözüm bulunmuşsa ve bu gelişmeden tüm insanlık yararlanacağı için olumlu karşılanabilmesidir. Yine benzer bir örnekle, özellikle azınlık haklarının genel ulusal haklar karşısında göz ardı edilmesi riski her zaman vardır. Çünkü burada iyi olan davranışın ulus/ devletin ilerlemesini sağlayan davranış olduğu genel kanısı, azınlık grubun haklarını feda edilebilir kılmaktadır. Bu gibi örnekler üzerinden baskı ve ayrımcılık karşıtı uygulamalar (Dominelli, 2002; Ife, 2008), faydanın hesaplanmasında güç ilişkilerinin önemine, eşitlik ve adaletin içiçeliğine vurgu yapmıştır.

2. Değerlerin soyut, niteliksel, geniş kapsamlı, iç içe geçmiş ve ölçülemez olmasının yarattığı belirsizlik: Ekonomik değerler ölçülebilir olduğu için fayda-zarar hesabı yapılabilirken, sosyal değerler üzerinden böyle bir fayda-zarar

hesabının yapılamayacağı eleştirisine dayanır. Çünkü faydacı yaklaşım özellikle insana ait olarak değerlendirilebilecek yaşam, sağlık vb. gibi pozitif değerleri araçsallaştırmış ve sanki ekonomik değerlermiş gibi ele almıştır (Garret, 2008). Örneğin kurum bakımı altında kalan bir çocuğun arkadaşı tarafından cinsel tacize uğramış olma durumu karşısında sosyal hizmet uzmanı, bir yandan yurttan kalan çocuğun tacizden arındırılmış bir ortamda yaşama hakkını diğer yandan taciz eden çocuğun teşhir edilmesi durumunda ortaya çıkabilecek hak ihlallerini dikkate almak zorunda kalabilmektedir. Çünkü sosyal hizmet uzmanının toplumdaki refahı ve tacize uğrayan çocuğun hakları açısından taciz eden çocuğun kimliğini deşifre etmesi, geleceğin potansiyel tacizcisi olarak çocuğun damgalanmasına neden olacaktır. Bu durum gelecekte gerçekleşeceği varsayılan bir durum üzerinden verilen bir karar olacak ve bir kişinin suçluluğu kesinleşene kadar masum kabul edilmesi ilkesine ters düşecektir. Ayrıca bu senaryoda gizlilik konusu da karmaşık bir hal almaktadır. Özellikle Dominelli (2002: 68-72) cinsel suçlular söz konusu olduğunda “diğer insanları zarardan korumak” ilkesinin gizlilik hakkının yerini aldığı ve hatta kanunlarla kutsallaştırıldığını belirtmiştir. Bu durum değerlerin asla soyut halleriyle uygulamaya konamayacağını, sadece belli durumlarda uygulanabileceğini ve fayda-zarar hesabı noktasında bazı hakları görmezden gelebileceğini göstermektedir. Söz konusu durumlarda sosyal hizmet uzmanlarının en incinebilir kişilerin haklarına öncelik

vereceği söyleneceği de, etik değerlendirmenin farklı boyutları içermesi kimin daha incinebilir olduğu konusunu da belirsizleştirebilmektedir (Thompson, 2005: 110-115).

3. **Sonucun tahmininde kesinlik sorunu:**

Faydacı yaklaşımın doğru davranışı sonucun faydalı olup olmadığına göre değerlendirmesi, en baştan tahminler üzerine gerçekleştirilen bir hareket planına işaret eder. Risk değerlendirmelerinin özellikle sosyal alan ya da insan söz konusu olduğunda ne kadar doğru olabileceği konusu tartışmalıdır (Garret, 2008). Bu durum özellikle bugün cinsel tacizle suçlanan bir çocuğun gelecekte taşıdığı risk nedeniyle bu yüzden suçlu sayılması (damgalanması) gibi tartışmalı sonuçlara neden olabilir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanının bir grubu ihmal etmesi ya da bir grup hakkında aşırı genelleyici sonuçlara ulaşması riski her zaman için vardır. Bu noktada haklar perspektifi, sosyal hizmet uzmanına etik ikilemlerin çözümünde önemli bir araç sunmaktadır.

4. **Seçimlerin belirlenmişliği ya da dayatılan seçimler:**

Uzun bir süre başka bir grubun baskısı altında yaşayanların, kendi eşitlik ya da özgürlük haklarına ilişkin isteklerini ve umutlarını kaybetmiş olabileceği düşüncesine dayanır. Özellikle azınlıkta olan ve baskı altında olan gruplar, kendi istekleri gibi görünebilecek olan seçimlerinde baskın grup tarafından yönlendirilmiş olabileceği tehlikesiyle her zaman karşı karşıyadır (Garret, 2008). Burada özellikle radikal ve baskı-karşıtı yaklaşımlarda vurgulanan, bireyin

Kantçı etik ilkelerdeki gibi özgür davranan rasyonel bir birim olmadığı ve insan özgürlüğünün bir yanlısına olduğu vurgusu ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda gerçek fayda ve değerler güç ilişkileri kavranmaksızın anlaşılacağından yola çıkan radikaller, bireyin özgürlüğüne ve seçimlerine odaklanmaktansa, yapısal eşitsizliklerin yok edilmesi, kültürün ve toplumsal faydanın gözetilmesi, evrensel haklar, refah ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesini öncelemektedir (Thompson, 1993: 14-36).

- 5. Sosyal adaletin çiğnenmesi sorununu:** Faydacı yaklaşımın adalete vurgu yaptığı halde adil olamayabileceği eleştirisi dikkate alınmalıdır. Çünkü faydacılık toplam faydayla ilgilenirken, toplam faydanın nasıl dağıtıldığı ya da dağıtılacağı konusu hala tartışmalıdır. Özellikle faydanın adil dağılımı tartışılmadığı sürece çoğunluğun faydası ön plana alınarak azınlığın faydası görmezden gelinabilecektir (Garret, 2008; Barry, 2001; Anderson ve diğerleri, 2004; Solas, 2008). Bu durum ise adaletsizliklere ve eşitsizliklere neden olur. Faydacı düşüncenin temel fikri doğru eylemin en yüksek iyilik üreten eylem olarak tanınmasından ve hak etmeyi temel almasından gelmektedir. Bu bağlamda faydacılık sosyal hizmet uygulamalarında hizmet alanların hizmetleri hak etmesi üzerinden yansımaları bulmuştur (Reamer 2006: 142-155). Bu bakış açısı radikal eşitlikçiler tarafından (Barry, 2001; Anderson ve diğ., 2004; Hugman, 2008), hizmete ulaşmada eşitlik ilkesini yok saymasından dolayı adaletsiz olarak

değerlendirilmektedir. Örneğin yoksul kimselere verilen sosyal yardımın belirli hak etme kriterlerine göre dağıtılması, toplum kaynaklarının sınırlılığı nedeniyle haklı görülürken; minimum yaşam standartlarını karşılamakta zorluk çeken ama kriterlere uymayan diğer yoksul bireylerin temel haklarını ihlal etmesi açısından adaletsizliğe neden olur. Kıyası sosyal yardım her bir yurttaşın hakkı olarak ele alınmadığı sürece adaletsiz bir dağılımdan bahsedilecektir.

Sonuç olarak, faydacı yaklaşıma getirilen çeşitli eleştiriler zaman içerisinde faydacı yaklaşımın gelişmesine ve farklı etik anlayışların doğmasına neden olmuştur. Özellikle 1970'lerle hız kazanan radikal sosyal hizmet (Corrigan ve Leonard, 1978), 1980 ve 1990'lardan sonra ortaya çıkan baskı karşıtı akım (Dominelli, 2002; 1997; Thompson, 1993; Hugman, 2008; Barry, 2001), hem faydacı hem de Kantçı etik anlayıştan etkilenmiştir. Bunlara ek olarak faydacı ve Kantçı etik anlayışları sosyal hizmet etiği açısından bütünleştirmeye çalışan çalışmalar da bulunmaktadır (Horne, 1999; Downie ve Telfer, 1980; Akt: Banks, 2001: 34-37). Bu nedenle bundan sonraki başlık altında Kantçı ve faydacı etik anlayışları bütünleştirmeye çalışan "ortak ahlak" (common morality) yaklaşımı ve bu yaklaşıma getirilen radikal eleştiriler, sosyal hizmet etiğine etkisi çerçevesinde ele alınmıştır.

Sosyal Hizmet Etiğinde Ortak Ahlak (Common Morality) Yaklaşımı: Radikal Eleştiri Açısından Getirdikleri ve Götürdükleri

Ortak ahlak yaklaşımı, hem kantçı hem faydacı görüşün birlikte ele alınması

gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Birçok etik ilkeyi birleştirmesinden dolayı da eklettik bir yapıya sahiptir. Bu açıdan her iki etik yaklaşımın da tek başına ele alındıklarında eksiklikleri olduğu ve eksikliklerin her iki yaklaşımın birbirini tamamlayan noktalarının birleştirilmesiyle giderilebileceği düşüncesi, ortak ahlakçılar tarafından temel alınmaktadır (Banks, 2001: 34-37). Ayrıca ortak ahlakçılar, etik konusunun sadece insanları değil tüm canlıları içerecek şekilde genişletilmesi gerektiği düşüncesini savunmuşlar ve özellikle uygulamaya odaklanmışlardır (Garret, 2008).

Genel olarak sosyal hizmet etiğinde ortak ahlak yaklaşımı, Rose'in (1877-1971) "*öncelikli etik ilkeler*"inden, Rawls'in "*toplumsal sözleşme*" ve "*dağıtımçı adalet*" anlayışından, Sen (2004) ve Nussbaum'un (2000) "*özgürlük etiği*", "*yapabilirlik*" ve "*eşit haklar*" teorilerinden etkilenmiştir. Bu çalışmaların etkisiyle birçok araştırmacı sosyal hizmet uygulaması için temel olabilecek etik ilkeleri belirlemeye çalışmıştır (Banks, 2001; Barker, 1999; Thompson, 2000). Ayrıca radikal ya da baskı karşıtı sosyal hizmet yaklaşımları içerisinde de ortak ahlak etik anlayışın bazı boyutları bulunmaktadır.

Etik değerlendirme sürecinin en doğru şekilde nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde kafa yoran ortak ahlakçılar, Kantçı bir etik ilke olan "*insana saygı ilkesi*"nin faydacı düşüncenin de temelinde yer alması gerektiğini söylemişlerdir. Bu düşünceden hareket eden Rawls (1971) "*yansıtıcı denge*" (reflective equilibrium) kavramı ile etik değerlendirme sürecinde kararın sürekli olarak gözden geçirilmesi ve tutarlı olması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Örneğin hasta hakları ve ihtiyaçları

doğrultusunda verilecek bir kararın, diğer klinik sorumluluklar ve hastanın ailesine karşı olan sorumluluklarla da tutarlı olması gerekmektedir. Ancak bu düşünce, ilke ve kuralların her koşulda birbiriyle mükemmel bir tutarlılık sergileyemeyeceği eleştirisini almıştır. Bu doğrultuda Beauchamp ve Childress (1994: 115), etik değerlendirme sürecinin tıpkı bilimsel hipotez değerlendirmesindeki gibi test edilmesi, değiştirilebilmesi ya da reddedilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ross (1877-1971) ise deneysel düşünceye karşı çıkmamış ancak her durumda uygulanabilecek kural ya da ilkelerin olmamasının sorun yaratabileceğine dikkat çekmiştir. Bu noktada Ross (1877-1971), gerek etik ikilemlerle karşılaşıldığında gerekse değerlendirmenin sınanmasında yardımcı olacak, bazı etik ilke ve görevlerin öncelikli olması gerektiğini savunmuştur. Ross (1877-1971)'un etik değerlendirme sürecinde doğrunun ortaya çıkarılabilmesi için "*öncelikli etik ilkeler*" (prima facie duties) olarak adlandırdığı bu kurallar bütünü, yol gösterici Kantçı anlayışa yakın bir duruşa işaret etmektedir. Bununla beraber bu ilkelerin her koşulda kesin olarak uygulanabilir olmayabileceği de belirtilmiştir. Ross (1877-1971) tarafından ortaya atılan ve daha sonra birçok teorisyen tarafından geliştirilen, sosyal hizmet etiği ile ilgili çalışmaları da etkilemiş olan, "*öncelikli etik ilkeler*" (prima facie duties) kısaca şu şekilde özetlenebilir (Ross, 2002; Akt: Garret, 2008 ve Banks, 2001: 34-38).

1. Zararsızlık ya da haksızlıkta bulunmama ilkesi: Bir başkasının mutluluğuna, güvenliğine, karakterine, fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimine ya da sağlığına zarar

vermemek olarak ele alınmıştır. Rose'a (1877-1971) göre zararsızlık ilkesi diğer tüm ilkelerden önce gelmektedir. Örneğin sonuçta bir iyilik hali ortaya çıkacaksa bile zararsızlık ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Thiroux (2001, 65) daha sonradan bu ilkeyi, zarar veren durum ve koşullardan korunmayı da içerecek şekilde genişletilmesi gerektiğini belirtmiştir.

2. **Yarar sağlama ve hak ilkesi:** Ross (1877-1971) yarar sağlama ilkesini, hak ilkesi ile birlikte ele almıştır. Aslında zararsızlık, zarardan korunma ve hak ilkeleri birbirine bağlıdır. Bu açıdan her canlının güvenlik, sağlık, refah (iyilik) ve mutluluk hakkı vardır ve yarar sağlayan davranış bu hakların çiğnenmemesi koşuluna uygun olarak değerlendirilmelidir.
3. **Özgürlüğe saygı ilkesi⁴:** Ross (1877-1971)'a göre özgürlüğe saygı ilkesi, zararsızlık ve zarardan korunma ilkeleri ile iç içedir. Aynı zamanda bireyin kendi kararını verebilmesi için güçlendirmeyi ve bireye zorla bir şey yaptırmamayı ifade eder. Bu bağlamda sosyal hizmetin "kendi kaderini tayin ilkesi" ile güçlendirme arasındaki bağlantı kurulmuştur.
4. **Sadakat ilkesi:** Ross (1877-1971) tarafından sözünü tutmak ve adil olmak anlamında ele alınmıştır. Rose'a göre sadakat kişiye yarar sağlamanın da öncesinde gelmektedir. Banks (2001: 42-54) sadakati sosyal hizmet uygulamasının temelini oluşturan güven ilişkisinin sağlanması açısından önemli bir nitelik

olarak ele alır. Bu açıdan sosyal hizmet uzmanı yerine getirebileceği vaatlerde bulunmalı ve bu vaatleri genel olarak tüm hizmet alanlar için geçerli olacak şekilde ele almalıdır.

5. **Tazminat - onarım ilkesi:** Ross (1877-1971)'a göre daha önce yapılmış yanlış davranışın düzeltilmesi önceliklidir. Sosyal hizmet uzmanının etik değerlendirme sonucunda gerçekleştirdiği uygulamalardan ve uygulamaların sonuçlarından sorumlu olduğu düşüncesini desteklemektedir.
6. **Bireyin kendi çabasıyla kendini geliştirebilme ilkesi:** Bireyin bir başkasına yardım edebilmesi için kendi sağlığı, güvenliği, zekâsı, ahlaki iyiliği ve mutluluğunu geliştirmesi gerektiği anlamında kullanılmıştır. Ross (1877-1971)'a göre, sıralanan ilkelerin kötüye kullanılması için kişinin kendini geliştirmesi ve kişisel gelişim için gerekli koşulların sağlanması önemlidir. Bu bağlamda Dominelli (2002: 63-67), sosyal hizmet uzmanının kendini geliştirmekle ve başkalarının kendilerini geliştirmesini sağlayacak koşulları yaratmakla sorumlu olduğunu vurgulamaktadır.
7. **Minnettarlık ilkesi:** Herhangi bir faydanın ortaya çıkması durumunda minnettarlığı her bireyin hakkı olarak ele almıştır. Sosyal hizmet uygulama sürecinin karşılıklı ve eşit ilişkiye dayalı yapısı, minnettarlığın hem hizmet alan hem sosyal hizmet uzmanı açısından bir hak olarak görülmesini gerektirmektedir.
8. **Adalet ilkesi:** Ross (1877-1971) tarafından fayda ve kaynakların eşit dağılımını sağlamayı, eşitsizlik ve

4 Ross'un ilkelerine daha sonradan eklenmiştir.

adaletsizlikle mücadeleyi içerir şekilde tanımlanmıştır. IFSW (1999), NASW (1999) ve IASSW (2004)'nin etik kurallarında da, sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları insanlarla ilişkilerinde ve genel olarak toplumda, adaleti ilerletme sorumluluğu temel bir mesleki değer olarak tanımlanmıştır. Bu sorumluluk, 1) negatif ayrımcılığa meydan okuma, 2) farklılığı tanıma, 3) kaynakların eşit dağılımını sağlama, 4) adil olmayan politika ve uygulamalara meydan okuma ve 5) dayanışma içinde çalışma olmak üzere beş boyutu içermektedir.

9. Bağımsız yaşamı destekleme ilkesi⁵: Ross (1877-1971)'a göre başkalarının eşyalarını çalmama ve onların sahip olduklarına saygı duymayı içerdiği gibi her bireyin temel ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarını sağlamayı da içermektedir. Bunun için ise adaletin sağlanmış olması şarttır. Bu anlamda bağımsız bir yaşamın ancak adaletle bağlantılı olarak sağlanabileceği vurgulanmaktadır.

10. Bakım ilkesi⁶: Daha çok dezavantajlı koşullardaki grupların desteklenmesi anlamında toplumsal bir sorumluluğunu ifade edecek şekilde ele alınmıştır (Akt.: Garret, 2008). İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için herkesin birbirinden sorumlu olduğu, empatik ve sıcak bir bakım ilişkisine ihtiyaç duyduğu vurgulanmaktadır.

Ross (1877-1971)'un "*öncelikli etik ilkeleri*"nin kesin ilkeler olmadığı ve zamanla bazı ilkelerin anlam ve içeriklerinin değişebileceği belirtilmiştir. Ayrıca bazı durumlarda birbiriyle çelişen "*öncelikli etik ilkeler*"in olabileceği, bu nedenle kendi içinde de öncelikli ilkelerin sıralanabileceği söylenmektedir. Örneğin pozitif bir iyilik halinde zararsızlık, yarar sağlama durumunda ise sadakat daha önce gelmektedir. Böylece Ross (1877-1971), yapısal eşitsizlik durumunun bireye zarar veren uygulamalarını engellemeyi amaçlamıştır. Zararsızlık ve sadakatin öncelikli olduğu kuralı dışında başka kesin bir kural yoktur (Akt: Garret, 2008). Ross (1877-1971)'un sıraladığı bu ilkeler, çoğu kuramcıya temel oluşturmuştur. Nitekim Rawls (1971) sosyal sözleşme ve adalet kuramını geliştirirken zararsızlık ilkesinden yola çıkmış; özgürlük ve ödevlerin paylaşımında eşitliğin, toplumdaki en dezavantajlı kesimin gözetilmesiyle sağlanabileceğini vurgulamıştır. Böylece özerklik, özgürlük ve adaletin eşitlik çerçevesinde tartışılması gerektiği ve bireylerin seçimleri konusunda güdülenmiş ya da motive edilmiş olabilecekleri belirtilmiştir.

Sosyal hizmet etiğinde de ortak ahlakçıların *başkalarına zarar vermeme, özerklik ve adalet* vurgusu etkili olmuş; bu doğrultuda sosyal hizmet etiğinin temel taşları yapısal öğelere daha fazla vurgu yapacak şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır. Sosyal hizmette etik uygulamanın 4 temel taşı belirleyen Clark (2000: 143 Akt: Banks, 2001: 48-54); 1) Kantçı anlamda bireye saygı ilkesinin, 2) Adaletin, 3) Yurttaşlığın, 4) Disiplinin öneminden bahsetmektedir. BASW (2009) da benzer şekilde bireye saygı ilkesini kendi kaderini

5 Ross (1877-1971)'un ilkelerine daha sonradan eklenmiştir.

6 Ross (1877-1971)'un ilkelerine Velasquez (2002) tarafından daha sonradan eklenmiştir.

tain hakkı ile beraber ele almış, adalet kavramı içerisinde sosyal adalete vurgu yapmış, yurttaşlığı refahın iyileştirilmesi doğrultusunda refah hakları ve disiplini de profesyonel bilgi ve deneyimin bütünlüğü ile dürüstlük çerçevesinde kabul etmiştir. Banks (2001: 48-54) da eşitliği ve adalet kavramı içerisinde daha uygulanabilir olan dağıtımıcı adaleti vurgulayarak benzer bir dördümlü etik ilkeler sıralaması yapmıştır. Sonuç olarak, etik bir sosyal hizmet uygulaması için şu temel ilkeler ön plana çıkmıştır;

1. İnsana saygı ve bireyin özerkliği olarak kendi kaderini tayin hakkı,
2. Adalet,
3. Yurttaşlık, refah ya da iyilik halinin geliştirilmesi,
4. Eşitlik,
5. Profesyonel bütünlük ve dürüstlük.

Son yıllarda radikal ve baskı karşıtı uygulamanın güç kazanmasıyla ise, Ross (1877-1971)'ün belirlediği ilkelerin içerikleri genişletilmiş, bireysel ve toplumsal boyutta bu ilkelerin nasıl uygulanabilecekleri üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Ancak hala hangi ilkelerin hangi koşullarda öncelikli olduğu tartışmalıdır ve zaman zaman çatışmalar yaşanmaktadır. Bu noktada özellikle Rawls (1971)'in *adalet teorisine* Sen (2004) ve Nussbaum (2000)'ün *özgürlük etiği, yapabilirlik ve eşit haklar* konusundaki katkıları önemli açılımlar getirmiştir.

Örneğin bireyin özerkliğini ve kendi kaderini tayin hakkını, bireylerin yapabilirlikler ve insan hakları çerçevesinde güçlendirilmesi üzerinden ele alan Nussbaum (2000) ve Sen (2004:

38-55), ancak pozitif ve araçsal özgürlüklerin geliştirilmesiyle insanların kendi yaşamları ile ilgili konularda karar veren (seçim yapabilen) bireyler olabileceğine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Sen (1999; Akt: Garret, 2008) bireylerin kendi yaşamları ile ilgili konularda söz sahibi olabilmeleri için, eşitlik ve adalet çerçevesinde beş grup araçsal özgürlüğün geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunlar;

1. **Politik özgürlük:** İnsanların kendilerini yönetecek kişileri ve yönetim biçimlerini baskı altında olmaksızın seçme, eleştirme ve değiştirme ya da politik faaliyetlere doğrudan katılabilme fırsatlarına sahip olması gerekmektedir.
2. **Ekonomik olanaklar:** İnsanlar tüketmek, üretmek ya da takas etmek için ekonomik kaynakları kullanma fırsatlarına sahip olmalıdır. Ayrıca Sen (1999) bu kapsamda, gelirin nasıl dağıldığının ya da gelirin niteliğinin ve maddi olanaklara ulaşılabilirliğin de önemine dikkat çekmiştir.
3. **Sosyal fırsatlar:** Toplumda eğitim, sağlık, beslenme, bakım, vb gibi düzenlemelerin ulaşılabilir olması gerekmektedir.
4. **Şeffaflık teminatı:** Yönetimin sosyal kuralları çiğnemesini engellemek açısından (yolsuzluk, sorumsuzluk gibi), insanların nasıl yönetildiklerini ve yönetimin geleceğe ilişkin planlarını bilmesi gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda insanların geleceğe yönelik beklentilerini oluşturabilmeleri açısından, kendi kaderini tayin hakkıyla bağlantılı olarak ele alınmıştır.

5. **Koruyucu güvenlik önlemleri:**

Toplumun tüm kesimlerinin her türlü kötü koşuldan korunması için kapsayıcı bir sosyal güvenlik ağının geliştirilmesi gerekmektedir. Sen (1999), yoksullara karşılıksız sosyal haklar, işsizlik sigortası ya da temel gelir desteği gibi kurumsal düzenlemelerin yanı sıra; acil durumlarda dezavantajlı konumda olanlara yönelik olarak sunulacak yardım ve hizmetler gibi geçici düzenlemelerin bir arada bulunduğu karma bir sistem önermektedir.

Sen (2004: 103-118) kolektif olarak sunulmuş seçimlerin insan yaşamında önemli değişimler yaratabildiği üzerinden hareket ederek, bu araçsal özgürlüklerin birbiriyle içiçe ve birbirine bağlı olduğunu belirtmiştir. Nussbaum (1999; Akt: Garret, 2008) ise hem Rawls (1971) hem de Sen (1999)'den etkilenecek Sen (1999)'in -araçsal özgürlüklerin nasıl dağıtılması gerektiği konusundaki- düşüncelerine *yapabilirlikleri* de eklemiştir. Bu doğrultuda Nussbaum (1999), insan yaşamında temel ihtiyaçlar üzerinden bazı *yapabilirliklerin geliştirilmesi* gerektiğine vurgu yapmış ve bu yapabilirliklerin insan hakları doğrultusunda her birey için geçerli olması gerektiğini savunmuştur. Nussbaum (1999) insan yaşamında yapabilirliklerle doğrudan bağlantılı olan noktaları şu şekilde sıralamıştır (Akt: Garret. 2008);

1. Yaşam: Her insanın ortalama insan ömrü kadar yaşama ve kendi yaşamını şekillendirme potansiyeli ve hakkı olduğuna dayanmaktadır. Bu açıdan prematüre ölümler, insanın yaşam becerisini engelleyen bir ihmal ya da hak ihlali olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca etik olarak çokça

tartışılan kürtaj hakkı konusundaki tartışmalara, Nussbaum (2000) feminist bir perspektifle yaklaşmıştır. Nussbaum (2000)'a göre, her birey gibi kadınların da kendi hayatlarını planlayabilme ve davranışlarının sonuçlarını değerlendirebilme becerisi içsel olarak vardır. Ancak bu becerinin, uygun eğitim, aile planlaması hizmetleri ve sosyalizasyon süreçlerini içeren bir çevreyle desteklenmesi gerektiği açıktır. Bu açıdan öncelikli olarak çevresel koşulların kadınların çocuk doğurma, doğurduktan sonra çocuklarına bakabilme becerilerini güçlendirecek ya da çocuk doğurmama haklarını koruyacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düşünce her bireyin, toplumdaki ve politikadaki uygulamalardan aynı derecede yararlanmasını ve yaşamın her alanına eşit katılımını sağlamayı temel alır.

2. **Bedensel sağlık ve bedensel bütünlüğe ulaşma:**

Yaşama ilişkin yapabilirliklerle doğrudan bağlantılı olarak her insan, bedensel sağlığı ve bütünlüğü için elverişli çevresel koşullarda yaşama hakkına sahiptir. Bu, insanların beslenme, konut, sağlık ve bakım olanaklarından eşit oranda yararlanma hakkını içerdiği kadar, bireylerin bir yerden başka bir yere özgürce hareket edebilmesini ve şiddetin her türünden (cinsel şiddetten de) korunmasını sağlamayı da içerir. Ayrıca Nussbaum (2000) kadının bedensel sağlığı ve bütünlüğünü koruyan, kendi bedeni üzerinde kontrol duygusunu güçlendiren uygulamaların geliştirilmesi gerektiğini söylemiştir.

- 3. Duygu, düşünce ve hayal bütünlüğüne ulaşma:** Hissedebilme, hayal edebilme, düşünebilme, duygusal ve manevi bağ kurabilme becerisinin her insanda olduğu gerçeğine bağlı olarak bu beceriler, özgürlükle beraber bir anlam ifade eder. Böylece dini, politik ya da duygusal tercihlerde korku ve baskının olumsuz sonuçları olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, sosyal etkileşim ve aidiyet duygusunun diğerleriyle eşit ve adil bir çevre içerisinde gelişebileceği söylenmiş; ancak böyle bir ortamda bireyin kendi yaşamını özgürce planlayabileceği belirtilmiştir. Bu ise eleştirel düşünme özgürlüğü, “kendi kaderini tayin hakkı” ve “bireyin saygınlığı” ilkesiyle doğrudan bağlantılıdır.
- 4. Oyun ve eğlence:** Yaratıcı faaliyetlerde bulunma, eğlenme ve oyun, her insanın içsel olarak sahip olduğu bir beceri olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda Nussbaum (2000) kadın, çocuk, yaşlı vb. gibi grupların farklılıkları dikkate alınarak, her bireyin oyun ve eğlence hakkının desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır.
- 5. Bireyin çevresi üzerindeki kontrolü:** Nussbaum (2000), bireyin çevresi üzerinde kontrol sahibi olma becerisi için, iki tür desteğe ihtiyacı olduğundan bahsetmiştir. Bunlardan biri politik katılım hakkı, konuşma, düşünce ve dernek kurma özgürlüğü ve bireyin kendi yaşamını etkileyen politikaları belirleme hakkı olan politik desteği ifade etmektedir. İkincisi ise, bireyin diğerleriyle eşit imkan ve olanaklardan yararlanma (örneğin istihdam hakkı vb.) ya da çevresindeki mal ve hizmetlere

sahip olabilmeyi içeren araçsal desteği ifade etmektedir. Nussbaum (2000)'a göre her birey çevresi ve kendi hayatı üzerinde kontrol sahibi olma becerisine sahiptir ancak bu becerinin desteklenmesi gerekir.

- 6. Diğer canlı varlıklarla ve doğayla ilişki:** Her bireyin doğa ile ve doğadaki canlı/ cansız varlıklarla anlamlı bir ilişki kurabilme becerisi vardır. Bu bağlamda bireylerin sadece doğa ile olan şu anki ilişkilerine odaklanılmaz, aynı zamanda gelecek nesillerin doğa ile olan ilişkilerinin güvence altına alınması konusu da dikkate alınır. Bu nedenle yaşama hakkıyla doğrudan bağlantılıdır.

Tüm bu yapabilirlikler ve araçsal özgürlükler hem birbiri hem de insan hakları ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda “eşit özgürlük” ilkesinin gerçekleştirilmesinde, doğal potansiyeller çerçevesinde şekillenen fırsatlarla beraber, bireyin kendi yaşamını planlayabilmesi için siyasi katılımın devlet tarafından desteklenmesinin önemine dikkat çekilmiştir (Nussbaum, 2000). Özellikle kamu kurumları ve devlet tarafından uygulanan politika ve hizmetlerin, insani yapabilirlikler ve haklar üzerinden geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapan Rawls (1971), Sen (2004) ve Nussbaum (2000), politik, kültürel, sosyal-ekonomik eşitlik, dağıtımçı adalet ve katılımcı yurttaşlık anlayışını temel almaktadır. Bununla beraber Rawls (1971) daha çok ulusal bir devlet içinde yer alan eşit ve özgür yurttaşlardan oluşan sosyal bir düzene vurgu yaparken, eşitlikten önce özgürlüğe daha fazla vurgu yapması nedeniyle eleştirilmiştir (Garret, 2008). Nussbaum (2000) ve Sen (2004) ise, Rawls (1971)'dan farklı olarak eşitliğe

daha fazla vurgu yapmış ve evrenselci bir bakışı ön plana çıkarmıştır.

Sosyal hizmet açısından, daha uygun olan, bütüncül bir bakış açısının gelişmesini sağlayan ortak ahlakçılar, Kantçı ve faydacı düşünürlerin bireysel özgürlüğe yaptığı vurgunun tersine hak taleplerine ve eşitliğe daha fazla vurgu yapmış; aydınlanma ve bilgilenme hakkının önemine dikkat çekmiştir (Banerje; 2005: 50-51). Kısacası bu bakış açısı, toplumdaki en dezavantajlı kesim için sosyal adaletin geliştirilmesini öncelikli olarak gelir dağılımındaki eşitlik ilkesine bağlamakla birlikte;

1. Becerileri geliştirerek bireyleri güçlendirmeye odaklanmanın,
2. Farklı ihtiyaçları anlamaya yönelik olarak disiplinler arası bir değerlendirilmenin ve
3. Mesleki eğitim, istihdama teşvik ve gelir paketleri gibi etkinliklerin daha fazla sosyal hizmet uygulamasıyla desteklenmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır (Anderson ve diğ., 2004; Akt: Banerje, 2005: 53).

1990 sonrasında sosyal hizmet etiğini etkilemeye başlayan radikal ve baskıkarşıtı yaklaşımlar da, refah ve adalet konularını ele alırken daha çok eşitliğe ve insan haklarına vurgu yapmıştır. Özellikle Barry (2001), Thompson (1993), Nussbaum (2000), Ife (2008), Anderson ve diğ. (2004) gibi hakları temel alan düşünürler, kişisel, kişiler arası ve yapısal sınırlılıklardan dolayı eğitim ve iş için eşit fırsatlarından yararlanamayan kesimi dikkate alan, çok-boyutlu bir adalet ve eşitlik anlayışını savunmuşlardır. Bu bağlamda IFSW (1999), NASW (1999) ve IASSW (2004)'nin etik kurallarında, sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları insanlarla

ilişkilerinde ve genel olarak toplumda, adaletin sadece sosyal ve ekonomik boyutlarını iletme sorumluluğuna vurgu yapıldığı ancak kültürel ve siyasi boyutların dikkate alınmadığı eleştirilmiştir. Özellikle Radikal eşitliği savunanlar (Hugman, 2008: 142), eşitliğin tüm boyutlarıyla (ekonomik, sosyal, politik ve kültürel) birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Gerek bireysel ve toplumsal refahın gerekse adaletin geliştirilmesinde temel değer olarak eşitliği ele alan Hugman (2008: 142), eşitlik kavramının siyasal bağlamına vurgu yapmıştır (Hugman, 2008: 142). Bu bağlamda Solas (2008: 815-818) tarafından gerek ulusal ve uluslararası düzenlemelerde gerekse IFSW (1999)'nin adalet tanımında daha çok ekonomik ve sosyal eşitliğe vurgu yapılmasının, kavramın kültürel ve siyasal boyutunu görünmez kıldığı belirtilmiştir. Çünkü radikal eşitlikçilere göre adalet de, her ülkenin kendine özgü iktidar pratikleriyle ve yapısal koşullarla birlikte eşitlik çerçevesinde ele alınması gereken bir konudur.

Sonuç yerine

Görüldüğü gibi sosyal hizmet etiğinde insana saygı ve bireyin özerkliği temel alınmaktadır. Ancak kendi kaderini tayin hakkı, adalet, yurttaşlık, refah ya da iyilik halinin geliştirilmesi ve eşitlik ilkelere, en temelde hangi değerler çerçevesinde ele alındıklarına bağlı olarak değişmektedir. Bu bağlamda radikal, baskıkarşıtı ve eleştirel yaklaşımlar, sosyal hizmetin geleneksel değerlerine (insana saygı, uyum, empati, koşulsuz pozitif saygı ve kabul), kollektif hareket, eşitlik, sosyal adalet, ortaklık, dayanışma, güçlendirme ve yapısal gerçeklik gibi özgür kılıcı değerlerin eklenmesini

sağlamıştır. Bu açıdan radikal etik yaklaşımların, sosyal hizmetin hem bireyin ve toplumun refahıyla hem de toplumsal yapıdaki eşitsizlik ve baskılarla ilgili olması nedeniyle, önemli bir bakış açısı getirdiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

BASW (British Association of Social Workers) (2009). The BASW Code of Ethics for Social Work: Key Principles, internet: <http://www.basw.co.uk/Default.aspx?tabid=64>.

Beauchamp, T. L. ve Childress, J. F. (1994). *Principles of Biomedical Ethics* (4. Basım). New York: Oxford University Press.

Coughlin, S. (2008). *The Nature of Principles*, USA: Xlibris Cooperation.

Dominelli, L (2002). Values, Ethics and Social Work. R. Adams, L. Dominelli and M. Payne (Eds.), *Critical Practice in Social Work* (126-136). NY: Mcmillan.

Dominelli, L. (2002). Anti-oppressive Practice as a Legitimate Concern of Social Work, In *Anti-oppressive Social Work Theory and Practice*, New York: Palgrave, Macmillan.

Doytcheva, M. (2009). *Çokkültürlülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Garret jan (2008). Ethical Theories Index Page, internet: <http://web2.wku.edu/~jan.garrett/350/350ethry.htm>

Healy, L. M. (2001). Values and Ethics for International Professional Action. in *International Social Work: Professional Action in an Independent World*, New York: Oxford University Pres.

Hugman, R. (2005). *New Approaches in Ethics for the Caring Professions*. USA: Palgrave Macmillan.

Hugman, R. (2008). "Social Work Values: Equity or Equality? A Response to Solas", *Australian Social Work*, 61(2).

Hursthouse, R. (1991). *Virtue Theory and Abortion*. Princeton University Press, internet: http://trinity.edu/cbrown/intro/ethical_theories.html

IASSW (International Association of Schools of Social Work) (2004). *Ethics in Social Work: Statements of Principles*, internet: <http://www.iassw-aiets.org>, 23.06.2009.

Ife, J. (1008). *Human Rights and Social Work: Towards Right-Based Practice*. revised edition, Sidney: Cambridge University Pres.

NASW (National Association of Social Workers) (1999). *Codes of Ethics*. Washington, DC.

Nussbaum, M. (2000). *Women and Human Development*. UK: Cambridge University Press. İnternet: <http://web2.wku.edu/~jan.garrett/ethics/nussbaum.htm>.

Öztürk, A. (2007). *Çağdaş Liberal Siyaset Felsefesinde Adalet Sorunu: Rawls, Hayek, Nozick Örneği*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. UK: Harvard University Pres.

Reamer, F. (2006). *Social Work Values and Ethics*. NY: Columbia University Press.

Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Solas, J. (2008). "What Kind of Social Justice Does Social Work Seek?", *International Social Work*, 51(6).

Thompson, N. (1993). *Anti-Discriminatory Practice*. Basingstoke: Macmillan.

Thompson, N. (2005). *Understanding Social Work: Preparing for Practice* (2. basım), USA: Palgrave Macmillan.

Thiroux, J. (2001). *Ethics: Theory and Practice*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

Toronto, J. (1993). *Moral Boundaries: a Political Argument for an Ethics of Care*. New York: Ruthledge.

